

Ur *Zenit* 1-1988 (99)

II Manifesto och den italienska kommunismen

En intervju med Luciana Castellina

Proteströrelserna vid sextiotalets slut och världskommunismens kris efter Kina-Sovjetbrytningen och Warszawapaktens inmarsch i Tjeckoslovakien satte det italienska kommunistpartiet i gungning. En stark vänstergrupp utvecklades kring tidskriften *Il Manifesto* vars medlemmar snart uteslöts ur partiet. Under sjuttioalet utvecklades denna grupp till en nydanande rörelse och ett politiskt parti vars analyser vid flera tillfällen publicerats också i *Zenits* spalter (se t ex Rossana Rossandas¹ och Lucio Magris artiklar i *Zenit* nr 23 och 24²).

I denna *New Left*-intervju med Luciana Castellina, en av Manifestogruppen grundare, berörs den italienska nya vänsterns uppgång och fall. Den italienska politiska scenen under sjuttioalet, med terrorism, ”historisk kompromiss” och framväxten av nya sociala rörelser, ges en insiktsfull och kritisk belysning. Castellina motiverar också varför Manifestogruppen efter omfattande diskussioner i december 1984 återinträdde i PCI, och tar upp vad detta kan tänkas innebära för vänsterns fortsatta kamp i Italien. □

Kan du börja med att i grova drag klargöra vilka skillnader i internationella och inhemska frågor och i fråga om den inre partiorganisationen det var som ledde till Manifestogruppens uppkomst och sedan till dess uteslutning ur kommunistpartiet i november 1969.

Det är inte helt korrekt att säga att vi uteslöts, vilket skulle antyda att vi blev utsparkade och i princip inte tilläts återvända. I stället blev vi föremål för en mycket mildare åtgärd som innebar att vi inte längre var partimedlemmar. Detta skedde efter en långdragen debatt mellan vänstern och högern i partiet – där Ingrao symboliserade den ena sidan och Amendola den andra - som hade inletts i början av sextioalet och som blev öppnare efter Togliattis död 1964. Vid den här tiden, 1969, hade dessutom många av de frågor som stod på spel i den inre partidebatten förts in i kulturen och praktiken hos den massrörelse som åren dessförinnan hade vuxit upp utanför partiet.

Mycket schematiskt uttryckt skulle jag vilja säga att det fanns tre stora debattområden: den internationella politiken, partiets inställning till massrörelsen och partiets inre liv. I fråga om den internationella politiken var Sovjetunionens invasion i Tjeckoslovakien naturligtvis en avgörande vändpunkt. Även om PCI-ledningen klart hade tagit ställning mot invasionen, hade den inte, enligt vår mening, dragit de nödvändiga slutsatserna om den sovjetiska erfarenheten som helhet - det slags slutsatser som Berlinguer skulle dra, när han i december 1981 sade att den ryska revolutionen hade förlorat sin roll som rörelsens historiska drivkraft. Samtidigt var vi påverkade av den kinesiska ståndpunkten: vi kritiserade Sovjetunionen och dess tolkning av den fredliga samexistensen och dess agerande som världsmakt.

Var ni intresserade av att fastställa vad för slags samhällsformation Sovjetunionen var?

Inte särskilt. Vår diskussion rörde sig huvudsakligen kring Sovjetunionens roll i världspolitiken: dess förhållande till befrielseströrelserna i tredje världen och dess fruktan för allt som kunde rubba de båda intressesfärerna. Vi blev dock aldrig dogmatiska maoister så som andra strömningar inom den nya vänstern blev efter 1968. Vid en tidpunkt då ledare för partier med mindre än femton medlemmar mottogs i Peking som om de vore statsöverhuvuden hade vi inga officiella

¹ Rossanas artikel ingår i [Om Maos marxism](#)

² Magris ingår i [Zenit om Italien 1970-72](#)

förbindelser med kineserna. Vår position var kanske mer besläktad med den position som den amerikanska tidskriften *Monthly Review* intog.

Vad gäller den andra debattpunkten bör man komma ihåg att situationen i Italien var ganska annorlunda än den i Frankrike. Exempelvis var den nya massrörelsen i grunden ett arbetarklassfenomen och inte som i Frankrike en studentrevolt. I vilket fall som helst förblev PCI bundet av sin analys av den utvecklade kapitalismen, medan de nya rörelserna förde fram en kritik av de utvecklade kapitalistiska samhällena och de nya motsägelser som hade framträtt som typiska för dem. De visade därmed en klar medvetenhet om att en djup systemkris var under uppsegling. I denna kvalitativa kritik ingick bland annat en rad jämlikhetskrav och angrepp mot den hierarkiska strukturen och arbetsorganisationen på verkstadsgolvet.

Den tredje fråga som stod på spel var den inre ordningen i partiet som inte tillät några avvikande ståndpunkter. Men trots vårt beslut att ge ut en egen tidskrift tog det månader av diskussion med ledningen innan vårt partimedlemskap upphävdes. I det franska kommunistpartiet skulle vi inte ha kunnat stanna kvar mer än i ett par dagar.

Hur utvecklades era relationer med partiledningen under denna period?

Redaktör för tidskriften var Rossana Bossanda och Lucio Magri. Rossana, som hade varit ansvarig för kulturpolitiken tills anhängarna av Ingraos teser marginaliserades efter 1966 års kongress, var fortfarande medlem av centralkommittén. Detta gällde också Pintor, Caprara och Aldo Natoli. I gruppen ingick dessutom fem parlamentsledamöter, inklusive Milani som anslöt sig till oss lite senare. Partiledningen försökte övertala oss att inte ge ut tidskriften, och när vi vägrade skrev Alessandro Natta, som då var ordförande för kontrollkommissionen, en kritisk artikel om Manifestogruppens ståndpunkter och lät den cirkulera för diskussion i partiavdelningarna. Men oväntat många uttryckte sin enighet med oss, så därför begränsades diskussionstiden till en mycket kortare period än som först var meningen. När frågan återkom till centralkommittén beslöts med endast två röster mot och tre nedlagda att vi skulle fråntas partimedlemskapet.

I den politiska atmosfär som då rådde, inte bara i Italien med sin heta höst 1969 utan över hela världen, måste det ha verkat möjligt att utveckla en helt ny typ av socialistisk politik.

Många människor har nu frågat oss om vi 1969 trodde att vi någonsin skulle återvända till PCI, och alla har vi svarat ja på den frågan. Egentligen ingick vi aldrig i den nya vänstern utan tillhörde fortfarande PCI i den meningen att vi trodde att ett nytt revolutionärt parti skulle växa fram ur PCI:s kriser och svek. Problemet var att upprätta och bevara kommunikationskanalerna mellan den historiska vänsterns traditionella kultur och de framväxande nya rörelserna. Ursprungligen hade vi betraktat tidskriften som ett sätt att hålla diskussionen levande, och det var först efter den senare utvecklingen som vi började se oss själva som en självständig politisk grupp. Vi uppmanade aldrig några PCI-medlemmar att lämna partiet tillsammans med oss. I själva verket var de flesta av dem som anslöt sig till Il Manifesto "sextioåttor" som aldrig hade tillhört PCI. Man samlades helt enkelt i olika städer kring tidskriften och började under åren som kom att skriva till oss och sade att man hade "konstituerat sig" som Manifestogrupper. Vi tvingades då ta kontakt med dem och blev med tiden en organiserad rörelse.

När grundades egentligen partiet?

Il Manifesto betraktade alltid beteckningen "parti" som ganska överdriven, och den antogs först efter det att vi med några andra grupper hade bildat det nya PDUP 1974. Den viktigaste av dem var en del av PSIUP, en vänstergrupp som i början av sextio-talet bröt sig ur socialistpartiet och som trots miljonen vunna röster i 1972 års val hade misslyckats med att passera tröskeln till parlamentarisk representation. Efter detta bakslag beslöt den stora majoriteten att gå in i PCI

medan två centralkommittéledamöter återvände till socialistpartiet. Den minoritet som bildade det ursprungliga PDUP (Det proletära enhetspartiet) och förenades med oss 1974 innehöll ett antal framstående fackföreningsmän som Giovannini och Lettieri, vilka ingick i CGIL:s nationalsekretariat, och metallarbetarledare som Foa och Tagliazucchi. Med sin bakgrund i den italienska vänsterns historiska institutioner skilde sig denna grupp helt från Il Manifesto som inte innehöll fackföreningsmän annat än på gräsrotsnivå.

Hur många var ni 1974?

Vi var en mycket militant och aktiv organisation och hade aldrig någon riktig medlemsräkning. Alla utom dem som kom från PCI hade sitt ursprung i den nya vänstern och var mycket unga. Vid den sista Manifestokongressen före sammanslagningen skändes vi faktiskt så för att erkänna vår genomsnittsålder att vi höjde den när vi skulle offentliggöra den. PDUP-människorna var naturligtvis mycket äldre. Vad gäller antalet medlemmar måste vi då ha varit mellan femton och tjugo tusen.

Hade ni någon egentlig partistruktur med kontor i de större städerna?

Il Manifesto hade redan lokalavdelningar i storstäderna, vi kallade dem förcollettivi eftersom vi hela tiden var ett mellanting mellan rörelse och organisation.

1970 publicerade New Left Review en kritisk artikel av Lucio Magri om leninismen. Han förkastade den inte helt utan argumenterade för en annan form av partistruktur i de utvecklade länderna och betonade särskilt behovet av förbindelser med massrörelserna. Kan du ge oss en föreställning om hur ni fungerade? Hade ni exempelvis demokratisk centralism? Hade ni omröstningar?

Vi hade omröstningar, men vi ansåg alltid att det verkliga demokratiska problemet inte så mycket gällde rätten att utgöra en riktning inom partiet som att upprätta ett nytt förhållande till massrörelserna så att partiet kunde fånga upp och återge deras erfarenheter. Den traditionella leninistiska ståndpunkten var att partiet ensamt hade övergripande idéer, medan massrörelserna framförde särkrav eller ekonomiska krav. Men de nya rörelser som utvecklades under sextio- och sjuttio-talen hade redan sitt eget övergripande sätt att betrakta problemen och tolka världen. Enligt vår uppfattning hade de rätt att bli betraktade som politiska i ordets fulla mening.

Men till skillnad från några av de spontanistiska riktningarna hade ni regelbundna kongresser där ledande medlemmar presenterade teser som sedan diskuterades fritt och gick till omröstning.

Det är helt riktigt och det var inte bara ledande medlemmar som lade fram sådana teser. Vad gäller de spontanistiska rörelserna - och särskilt *Lotta Continua* var en gång i tiden mycket stark - menade de att deras funktion var att uttrycka de omedelbara krav som uppstod i kampen, och att de inte behövde vare sig syntes, program eller projekt. Vi kritiserade detta hårt och hävdade att de olika rörelsernas omedelbara kamperfarenheter måste sammanföras i något slags övergripande program. Detta förstod man aldrig inom den nya vänstern, och när vi lade fram Il Manifestos teser 1970 betraktades vi med en hel del misstänksamhet. För den nya vänstern framstod vi som en del av den gamla kommunistiska kulturen eftersom vi ville sammanfatta fenomenen och utveckla en rationell analys. I själva verket diskuterades våra teser mer inom kommunistpartiets officiella strukturer än hos den nya vänstern.

Men Livio Maitan skrev en stridsskrift som svar på era teser.

Ja, men trotskisterna var lika gamla som vi och från samma kultur. Dessutom var de mycket få och deras inflytande obetydligt i Italien. Den mest typiska och intressanta av den nya vänsterns rörelser var *Lotta Continua* som huvudsakligen bestod av människor från katolska organisationer som sedan hade radikaliserats i populistisk riktning.

När du ser tillbaka på denna period får du då en känsla att ni missade möjligheter? Kunde saker och ting ha varit annorlunda om Il Manifesto eller andra vänstergrupper hade utvecklat en bättre politik? Eller fanns det objektiva skäl till att en sådan mäktig rörelse växte fram och sedan gick tillbaka?

Jag tycker att vi missade stora möjligheter till följd av våra egna och PCI:s misstag. Den berömda kommunikationskanal som vi ville öppna upprättades egentligen aldrig. Å ena sidan vägrade PCI att tillägna sig och diskutera rörelsens nya erfarenheter, och å andra sidan övergav aldrig operaio massa eller arbetaren på verkstadsgolvet – som vi betraktade som den nya erans nyckelgestalt – sina historiska organisationer. Även på FIAT, där en avgörande förändring ägde rum, berördes bara en minoritet av arbetsstyrkan. Kadrerna på basplanet utnyttjade trycket från den nya vänstern till att inleda en dialektik inom facket, och så småningom skapades arbetarråd. Men även om det förekom ömsesidig påverkan i utkanterna av de båda vänsterlägren så överbryggades aldrig avståndet mellan dem. Den kommunistiska partiledningen uppmärksammade i viss mån de nya utvecklingstendenserna men förblev i stort sett avvisande och kunde inte gripa möjligheten att förnya sitt strategiska tänkande. För vår del tenderade vi att alltför mycket förenkla vår politiska orientering, att göra oss skyldiga till extremistiska misstag och att underskatta frågan om allianser. I vår kritik av delegatdemokratien fäste vi inte tillbörlig vikt vid samförståndspolitiken och övergångsmålen. Samtidigt tror jag att vi hade den förtjänsten att vara först i Italien med att öppna diskussionen om och det kvalitativt nya i den framväxande systemkrisen och att inom denna ram kämpa för en kritisk omvärdering av hela den ideologiska grunden för de reformistiska perspektiven.

I början och mitten av sjuttioalet hade de italienska sociala rörelserna flera stora framgångar eller åtminstone tillfogades den härskande klassen och den kristdemokratiska regeringen svåra nederlag. Det var ett stort bakslag för de klerikala kristdemokraterna att en majoritet av de röstande sade ja till förslaget om skilsmässans legalisering - ett förslag som till slut fick även kommunistpartiets motvilliga stöd. För det andra skapade en kraftig klassmobilisering garantier för att lönerna knöts till ett prisindex, den berömda scala mobile som i exempelvis Trotskijs övergångsprogram betraktas som ett tillfälligt krav, ett övergångsmål i den revolutionära kampen mot kapitalismen. Detta bringade otvivelaktigt den härskande klassen i Italien ur balans. Slutligen påverkades staten av opinionstrycket att demokratisera tillträdet till medierna: Il Manifesto distribuerades enligt lag av varje tidningsförsäljare, radiostationer upprättades av fackliga oppositionsrörelser och så vidare. Allt detta framstår som mycket märkligt i jämförelse med andra västeuropeiska länder.

Det stämmer att utvecklingen var helt annorlunda i Italien än i exempelvis Frankrike under åren efter 1968. Medan luften gick ur den ytterst starka franska rörelsen strax efter valnederlaget i juni 1968, fick 1968 års händelser i Italien ett oerhört inflytande på massnivå: i medvetandet hos vanliga män och kvinnor, fackliga förtroendemän, arbetare på verkstadsgolvet, tekniker, intellektuella, yrkesarbetare och även hos mellanskikten. Deras kultur förändrades på ett mycket dramatiskt sätt, och facket tvingades reagera på detta. Om fackföreningarna visade sig vara mycket öppnare än kommunistpartiet berodde det huvudsakligen på att de nyupprättade arbetarråden hade uppnått en hög grad av arbetarklassautonomi utan att för den skull skära av banden till fackföreningarna. Den kommunistiska fackliga centralorganisationen, CGIL, agerade mycket förslaget och försökte införliva arbetarråden med sig i stället för att bara bekämpa dem. Det var dock fråga om en dialektisk process, och just dessa försök bidrog till att arbetarråden spreds från de ursprungliga fästena vid FIAT och Pirelli till resten av landet. På löneplanet bestod framgången inte så mycket i lönernas indexreglering i sig - vilket hade existerat redan under femtioalet - som i att de indexbundna löneförhöjningarna utjämnades till låginkomsttagarnas

fördel. Detta reducerade löneskillnaderna oerhört och åstadkom, i förening med angrepp på de snäva yrkesdefinitionerna, en jämlikhetsdynamik på arbetsplatserna. Arbetarna fick verklig politisk makt inom fabriker, de fick rätt att ha öppna politiska möten där allting från villkoren på verkstadsgolvet till Vietnamkriget kunde diskuteras. Pamparna kände sig verkligen hotade.

Även avskedade arbetare hade rätt till en mycket stor del av den gamla lönen.

Det stämmer. Under dessa år gällde *statuto dei lavoratori* som gav arbetarna oerhörda rättigheter. För att avskedas måste man nästan döda sin chef. Detta skyddade naturligtvis arbetarna mot arbetslöshet, vilken framför allt drabbade de unga.

Öppnades inte därmed en klyfta mellan arbetare som hade lagliga sysselsättningsgarantier och arbetare som inte omfattades av den nya lagstiftningen? De senare tycks ha utgjort huvudbasen för autonomisti.

Det rådde förvisso stora skillnader mellan arbetare som hade dessa lagliga garantier och arbetare som saknade dem. Samtidigt fick fackföreningsrörelsen ökad styrka genom det nära samarbetet - man kunde nästan säga enheten - mellan de tre centralorganisationerna, CISL, CGIL och UIL. De katolska fackföreningarna rörde sig så långt och så snabbt att vissa av dem ibland låg till vänster om de kommunistiska och socialistiska.

Du har nämnt den tydliga avgörande utvecklingen inom arbetarrörelsen. Men det verkligt stora nederlaget för den etablerade ordningen var väl utgången av folkomröstningen om skilsmässans legalisering?

Man kan se detta som både något positivt och något negativt. De starka sociala rörelser som jag har talat om behöll sin kraft till 1973-74, men sedan följde den ekonomiska krisen 1975-1976. Facket stod plötsligt inför nya problem i den ekonomiska politiken och utvecklingen, och kampen för högre löner och kontroll på verkstadsgolvet började förlora i vikt. Medan facket alltmer förlamades, försköts det radikala trycket från de tidigare rörelsernas antikapitalistiska perspektiv till det nya område av skilsmässor, aborter och medborgerliga fri- och rättigheter som företrädades av i huvudsak demokratiska rörelser. Deras kamp visade sig vara högst effektiv, men de saknade den vassa egg som hade hotat den kapitalistiska makten på en mer grundläggande nivå.

Men när å andra sidan kristdemokraterna, det etablerade borgerliga partiet, förlorade folkomröstningen så förlorade de i en mycket viktig fråga.

De led senare svåra valförluster och gick in i sin långa krisperiod. Men man bör komma ihåg att det var kommunistpartiet och inte PDUP eller någon annan grupp ur den nya vänstern, eller ens radikalerna, som gynnades. Även om vi hade vissa framgångar 1975 och 1976 fick vi ändå bara två procent i 1976 års parlamentsval. I Milano där vi hade en gemensam lista med *Avanguardia Operaia* fick vi bara tre procent, vilket var mindre än vad PDUP hade fått i 1975 års regionala val. Vår ställning i de sociala rörelserna och i samhällskampen återspeglades aldrig i några valframgångar. Folk kunde säga att de egentligen ville stödja oss men att de tänkte rösta på PCI.

Ofta tycks initiativet i demokratiska frågor, särskilt vad gällde skilsmässomröstningen men även fångvården och medierna, ha kommit, inte från socialisterna eller kommunistpartiet, eller ens från PDUP, utan från mellanskiktspartiet radikalerna. Beror det på att ni inte ansåg dessa frågor vara särskilt viktiga?

Nej, det är inte riktigt sant. Ta till exempel kvinnorrörelsen vars första grupper faktiskt utvecklades inom II Manifesto. Vi spelade också en betydelsefull roll i fråga om skilsmässan, vilken vi inte betraktade som en isolerad borgerlig rättighet utan som förbunden med ett nytt sätt att se på familjen. Även här skilde vi oss klart från *Lotta Continua* och *Avanguardia Operaia* som ansåg

vårt intresse för feministiska och ekologiska frågor vara borgerligt. Till och med i vårt eget parti hade vi ett öppet gräl med Foa om skilsmässan. Men vår utgångspunkt var inte bara att Italien skulle komma på samma nivå som Storbritannien eller USA utan att hela frågan skulle tas upp i sina mycket bredare kulturella dimensioner.

Sedan skilsmässolagen hade antagits i parlamentet, med vänstern och de sekulariserade borgerliga partierna för och kristdemokraterna mot, tog högern initiativet till en folkomröstning. Kommunistpartiet ville tona ner frågan i fruktan för att det skulle vara omöjligt att vinna majoritet eller att det till och med skulle lida ett svårt nederlag, vilket visade hur okänt kommunistpartiet var inför de verkliga tendenserna i samhället. Abortfrågan var ännu mer komplicerad. Den diskuterades i parlamentet 1975, och kristdemokraterna splittrades vid omröstningen året därpå. Sedan hölls allmänna val och det nya parlamentet antog en mycket avancerad lag. När högern därefter begärde en folkomröstning kritiserade också radikalerna lagen därför att den inte var tillräckligt progressiv. Vi själva framförde en detaljerad kritik av lagstiftningen som dock väl tålde en jämförelse med de lagar som gällde i många andra europeiska länder. Det verkliga problemet var den allvarliga bristen på sjukhussängar i Italien.

Skulle det vara riktigt att säga att folkomröstningen om skilsmässan och den nya tolkningen av scala mobile skedde oberoende av och före den historiska kompromissen?

Berlinguer började tala om den historiska kompromissen efter kuppen i Chile på hösten 1973, men under någon tid var det bara fråga om en teoretisk diskussion om behovet att undvika en farlig konfrontation mellan vänstern och högern och att åstadkomma ett bredare samförstånd om förändring som skulle omfatta också den katolska världen. Detta var naturligtvis en mycket tve tydlig formulering. På en nivå var det svårt att inte samtycka, men för Berlinguer tenderade den katolska världen att reduceras till det kristdemokratiska partiet vilket är något helt annat.

Att döma av vad du tidigare sagt kan Lotta Continua i viss mening ses som en del av den katolska världen.

Ja. Även i PDUP fanns det en massa katoliker, och ett av inneskämten bland kristdemokraterna var faktiskt att PDUP var landets andra katolska parti.

Finns det verkligen medlemmar av ett marxistiskt parti som biktat sig?

Ja visst! Detsamma gäller för det kommunistiska partiet. Men de mest militanta katolikerna fanns inom den nya vänstern och rentav inom röda brigaderna. Den första terroristgruppen kom från det katolska fästet i Trento. Trots allt är det förståeligt att katolikerna behöll samma slags fundamentalism och sökte dra ytterst långtgående slutsatser även när de började röra sig åt vänster. Om det onda är löst i samhället måste man bekämpa det med all sin styrka, inklusive vapenmakt.

Hur reagerade PDUP på den historiska kompromissens strategi?

Vi försökte att inte förenkla vårt omdöme alltför mycket eller att tolka kompromissen som bara en fråga om förräderi. Vad vi kritiserade var det sätt på vilket den genomfördes, det avgörande var inte att nå en överenskommelse med kristdemokraterna utan att fördjupa krisen inom det partiet. För PCI å andra sidan var det återigen fråga om att gå längst i utvecklandet av den borgerliga demokratin, vilket den här gången innebar en överenskommelse med kristdemokraterna om att demokratisera och modernisera det italienska samhället.

Förmodligen finns det en skillnad mellan er och PCI i frågan om staten?

Ja vi hade olika åsikter om huruvida staten kan demokratiseras eller om den måste omvandlas, och om begreppet kontinuitet och radikalt brott. I själva verket var det först efter 1975 som

diskussionen inom kommunistpartiet kring den historiska kompromissen utvecklades till den konkretiserade eller banaliserade föreställningen om en nationell Överenskommelse med kristdemokraterna. Åren 1976-79 var en av de värsta perioderna i Italiens historia. Från den härrörde alla tragedierna. Nittiofem procent av de politiska krafterna stod bakom regeringen. Den enda oppositionen kom från å ena sidan yttersta vänstern och å andra sidan yttersta högern. Ni kan ju tänka er hur samhället såg ut under sådana villkor.

Var du själv medlem av parlamentet på den tiden?

Ja. På *Democrazia Proletaria*s lista hade PDUP 3 ledamöter, *Avanguardia Operaia* 2 och *Lotta Continua* en. Det var ett otroligt parlament där allt avgjordes genom kompromisser. Vi hade en kristdemokratisk regering och en majoritet som omfattade kommunister, socialister, republikaner, socialdemokrater och liberaler. Kommunistpartiet trodde att det kunde påverka regeringsbesluten och lägga fram vissa ändringsförslag, men det faktiska resultatet blev fullständig förklamation på den officiella nivån. De sociala krafter som representerades av dessa partier stod i en sådan motsägelse till varandra att regeringen saknade all beslutsförmåga. Förslagen som antogs av nittiofem procent av parlamentet var farliga inte därför att de var reaktionära utan därför att de inte avgjorde något. Under ytan följde den högerorienterade statsapparaten sin kurs helt utan inskränkningar. Således upprättades en parlamentarisk kommitté, i vilken också PCI var representerat, som skulle utöva kontroll över de olika underrättelsetjänsterna, över armén och så vidare. Men då organiserade sig underrättelsetjänsterna, med hjälp av P-2, helt enkelt underjordiskt och upprättade förbindelser med människor som var rädda för kommunistpartiets växande roll.

Historien tog en ny vändning 1977 då de små terroristgrupperna växte till något mycket större. PCI reagerade först med att säga att det var ett verk av CIA och underrättelsetjänsterna, ett försök att undergräva den nationella enheten och hålla kommunisterna utanför regeringen. Det kan naturligtvis som vanligt ha skett en viss infiltrering från polisens sida, men det är nödvändigt att återvända till de diskussioner om terrorismen som hölls i början av sjuttioalet. Nyckelgruppen var då *Potere Operaio* som trots sin obetydliga numerär förmodligen var den politiskt mest sofistikerade. Till skillnad från de marxist-leninistiska terroristerna, som föreställde sig att en stark grupp skulle ta över staten och sedan upprätta ett nytt samhälle, trodde spontanisterna i *Potere Operaio* att kapitalismen hade uttömt alla sina möjligheter och att kommunismen redan hade utvecklats färdigt inom det existerande samhället. Allt som behövdes för att säkra kommunismen var att kapa det statskapitalistiska huvudet.

I själva verket var det en liten, isolerad marxistleninistisk grupp med katolsk bakgrund som inledde terrorverksamheten i början av sjuttioalet. Den förenade sig med några gamla partisaner och kallade sig *Gruppi di Azione Partigiana* efter en motståndsorganisation under andra världskriget. Under samma tid påbörjade *Potere Operaio* en viktig teoretisk debatt som fick återverkningar i många grupper. Den nya vänstern valde till slut en helt annan strategi, som omfattade massaktion, fackligt arbete och deltagande i val, och det terroristiska perspektivet besegrades fullständigt. Men när kommunisterna gick in för den nationella enheten 1975 och 1976 och fackföreningarna stod förklarade inför den växande kapitalistiska krisen blev vänstern oerhört desillusionerad. Det var samma gamla historia som upprepas i varje land så snart partier med anknytning till fackföreningsrörelsen sitter i regeringen. För många storstadsungdomar som blev kvar ute i kylan och ibland kallades "stadsindianer" tillhörde kristdemokraterna och kommunisterna, fackföreningarna och arbetsgivarföreningarna en och samma fiende. Den hemska nya våldsvåg som fick verklig fart 1977 skilde sig helt från 1968 års kreativa rörelse och hade inte alls dess breda anslutning.

Det fanns kanske en gemensam tonvikt på subjektivitet och personligt uttryck som i en situation

av stor frustration kan leda till religiös fanatism eller terrorism.

Det fanns en kreativ aspekt, eller till och med flygel, i 1977 års rörelse - de människor som har beskrivits som "kreativa indianer". Men det var de nya terroristerna som stod i centrum. De började med att kasta sten på Lama, fackföreningsledaren, i en berömd incident vid Romuniversitetet. Även om flertalet av de väpnade attackerna riktades mot domare och medlemmar av statsapparaten, var det PCI och facket som betraktades som den politiska huvudfienden, just därför att de upplevdes som mer närstående.

Terroriströrelsen kulminerade i kidnappningen och dödandet av Aldo Moro som var en symbolfigur för den historiska kompromissen. Är det riktigt att säga att denna kompromiss omintetgjordes av Moroaffären?

Ja, på sätt och vis. I något som liknade ett inbördeskrig dödades hundratals människor och tiotusentals sattes i fängelse. En rad undantagslagar, som rent ut kunde kallas fascistiska, antogs med kommunisternas godkännande, och det var bara vi och radikalerna som röstade mot.

Men hur starka terroristerna än var så talar vi alltså bara om några tusen människor med mycket primitiva vapen, medan den italienska staten är en mycket mäktig organisation. Det verkar otroligt att ni inte kunde få några kommunister eller kristdemokrater att känna sig olyckliga över vad ni kallar fascistiska lagar. Vad för slags opposition framförde ni i parlamentet?

Oppositionen var mycket stark, och många ledamöter av majoriteten kände obehag inför dessa lagar. Det var vad de sade, och ändå röstade de för dem.

Det var samma sak med Prevention of Terrorism Act i Storbritannien, som nästan alla labour-ledamöter till slut röstade för.

Det förekom demonstrationer och andra protestaktioner, men man bör inte underskatta den dåtida terrorismens omfattning. Det fanns tiotusentals aktiva deltagare och en ännu bredare krets av sympatisörer som inte tänkte ange dem till polisen. Det fanns en bra film som ger en viss föreställning om dilemmat. Den handlar om en universitetslärare från 1968 års generation som trots att han inte själv är terrorist har flera vänner som är det. En dag upptäcker hans trettonårige son att en terrorist som just dödats var en vän till hans far och han går direkt till polisen för att rapportera detta faktum. Fadern förs till polisstationen och förhörs i timmar i sträck. När han till slut släpps säger han till sitt barn: "För Guds skull, varför berättade du för dem?" Och sonen svarar: "Sade du inte själv att terrorism är något mycket negativt?" "Det sade vi alla! Naturligtvis sade jag det", fortsatte fadern. "Men vad har det att göra med att gå till polisen?" Sonen ger dock svar på tal: "Om man vill besegra dem, skall man inte då gå till polisen?" Fadern kan bara svara: "Jag skulle aldrig kunna gå till polisen." Han är oförmögen att ge ett svar. Filmen slutar med att hustrun till en terrorist kommer för att be fadern om pengar. Han ger henne pengar och blir därmed själv inblandad. Jag vet att det finns många liknande historier i verkligheten.

Under denna period skedde ett utbrott av godtycklig terrorism från högerns sida, exempelvis explosionen på Bolognas järnvägsstation, som riktade sig mot vanliga människor och inte mot myndighetspersoner. Vilken logik låg bakom detta?

Destabilisering, och ett stort, bevisat element av provokation från polisens och underrättelsetjänstens sida för att stärka statsapparaten.

Är det riktigt att säga att inställningen till terrorism spelade en viktig roll vid splittringen mellan er och de andra krafterna i PDUP.

Ja. Vi var mot speciallagarna, men vi var också mot varje överenskommelse med terroristerna om

att släppa Moro. Om en sådan hade träffats skulle det ha varit ett sätt att legalisera terrorismen och lägga grunden till ett undantagstillstånd. Vi identifierade oss inte med staten, men i viss mening försvarade vi den i detta ögonblick. Även om demokratin var ofullkomlig och ofullständig tyckte vi den var att föredra och värd att försvara när alternativet skulle ha varit något mycket värre. Den andra ståndpunkt som omfattades av dem inom den nya vänstern som hade förkastat terrorismen innebar att man skulle förhålla sig neutral mellan röda brigaderna och staten. Denna skillnad inbegrep också olika omdömen om 77-rörelsen i dess helhet.

Tror du att det kom ut något positivt av denna rörelse?

Inte egentligen. Några började med droger vilket hade blivit ett massfenomen. Och det följde en mäktig våg av desillusion, delvis under inflytande av de ”nya filosoferna”. På sätt och vis var det de bästa elementen som gick in i den väpnade kampen. Deras analys grundade sig på att fascismen redan hade segrat. Enligt vår uppfattning var detta inte alls fallet, och kanske överdrev jag för en stund sedan när jag räknade speciallagarna som fascistiska. Inte heller var kommunisterna detsamma som kristdemokraterna, hur felaktig deras politik än kan ha varit. Detta var en annan stridsfråga i splittringen mellan oss och de kamrater som fortsätter att publicera *II Manifesto*.

Har de olika ståndpunkterna utvecklats sedan splittringen?

Ja. Saker och ting har ändrats en hel del. *II Manifesto* är nu bara en tidning, den anser inte att den nya vänstern bör uttrycka sig genom politiska partier.

Den långa perioden utanför kommunistpartiet måste ha förändrat er alla i PDUP. Upprättade ni nya relationer med massrörelserna? Förändrades medlemsantalet på något avgörande sätt?

Dessa femton år har hjälpt till att omforma både oss och kommunistpartiet. Det är inte så enkelt som att en del av kommunistpartiet har återvänt till den organisation som den lämnade. De båda krafter som har förenats genom den aktuella sammanslagningen är helt annorlunda än de båda som splittrades 1969. För vår del har vi börjat förstå de sönderings- och differentieringsprocesser som verkar inom de sociala rörelserna under en period av kapitalistisk kris. Vi har inte längre någon enkel syn på saker och ting, och vi förstår mer än förr behovet av ett massparti som vågar möta krisen på global nivå. Och vad kommunistpartiet beträffar har det blivit medvetet om värdet av de behov, kulturformer och analyser som har framgått ur massrörelserna. Den kanal som vi inte lyckades öppna i början av sjuttioalet finns alltså nu, fast under mycket svårare förhållanden. Hade den varit öppen då rörelsen var stark och på uppåtgående kunde Italiens nutida historia ha sett helt annorlunda ut.

Anser du att situationen inom PCI är sådan att ni kan utveckla de idéer som ni har förespråkat utanför partiet? Om det råder meningsskiljaktigheter i någon stor fråga som NATO kan ni då lägga fram era idéer fritt och presentera dem för alla partiaktivister?

Vi befinner oss inte längre i en situation där vi har å ena sidan våra idéer och erfarenheter, och å andra sidan de gamla partimedlemmarnas idéer och erfarenheter. Det finns nu många inom PCI som vi har en hel del gemensamt med. Så har det faktiskt varit åtminstone under de senaste fyra åren. Vi har arbetat tillsammans och våra ståndpunkter är i hög grad desamma som diskuteras inom PCI. Vi kände oss sannerligen inte som någon främmande grupp när vi återvände till partiet.

Sedan brytningen med II Manifesto har ni bara haft en medlemsbulletin, Compagne e Compagni, som förmodligen inte kommer att finnas kvar. Men vilka möjligheter har ni att komma ut i PCI-pressen?

Det är ingen svårighet att bli publicerad i *Rinascita* och debattera vad man vill. När exempelvis PCI:s centralkommitté diskuterade sammanslagningen med PDUP och några medlemmar

argumenterade mot den på grund av vår NATO-fientlighet, trycktes diskussionen i partipressen. Något sådant kunde inte ha skett för femton år sedan. Det verkliga problem som vi står inför är nog så annorlunda, nämligen hur man skall åstadkomma en syntes i vad som trots allt är en ganska eklektisk organisation - ett parti i vilket det finns ett antal fragment från olika kulturella traditioner med relativt skilda identiteter. Vi har alltså ett fragment från kvinnorörelsen och ett från miljörörelsen, och varken de eller huvuddelen av PCI har förändrat sig särskilt mycket som ett resultat av sammanslagningen.

Detta måste särskilt gälla den ledande partiapparaten. Men samtidigt som kommunistpartiet har förändrat sin inre ordning och blivit mindre byråkratiskt-centralistiskt om än inte mindre byråkratiskt, tycks det ha genomgått en vänstervridning sedan den nationella enheten bröt samman, särskilt under de två senaste åren. Det bekämpade exempelvis försöken att revidera scala mobile och hade det fortfarande stött den nationella enheten skulle inte PDUP ha kunnat gå med på någon sammanslagning.

Nej, det stämmer. Från 1980, då centralkommittén möttes i Salerno efter jordbävningen och tillkännagav den ”andra Salernorevolten”, har PCI fullständigt ändrat sin politik och står nu i ett starkt motsatsförhållande till kristdemokraterna. Detta innebär dock inte att partiets hela kultur och praxis har förvandlats.

Drog Berlinguer, vars död var en stor politisk händelse i Italien, några långtgående slutsatser av den historiska kompromissens misslyckande?

Det finns inget som tyder på det, och i vilket fall som helst diskuterades aldrig frågan på något öppet sätt. På frågan om vi återvände till PCI på grund av förändringar i dess politik vill jag svara att de gjorde vårt beslut lättare, mer var det inte. En allmän synpunkt skulle vara att PCI visserligen hade begått åtskilliga stora misstag och gjort flera felaktiga omsvängningar under de senaste femton åren, men att det hade undvikit de två största fallgroparna. Det hade inte fullständigt isolerat sig, som det franska kommunistpartiet, genom att bygga upp ett slags ultra-sekteristisk identitet, och inte heller hade dess linje inneburit en grundläggande socialdemokratisering av partiet som till slut skulle leda till regeringsmedverkan. PCI-ledningen kunde se den väldiga oron inom den europeiska socialdemokratin, och den insåg att dess krisdrabbade kultur inte erbjöd någon utväg. Detta skapade en grund, men bara en grund, från vilken partiet kunde utvecklas i en sundare riktning.

En faktor som underförstås i det du har sagt, och som måste väga tungt för varje politiskt parti med någon erfarenhet av parlamentarisk representation och av att presentera en allmän strategi för arbetarklassen, är att det tycktes finnas en gräns vid ungefär tre procent för er röststyrka. Detta innebar att ni måste ha någon strategi för en enhetsfront eller ett ännu närmare samarbete med kommunistpartiet. Men å sin sida har PCI-ledningen varit villig att ingå flera kompromisser och löpa vissa risker genom att låta er återvända till partiet. Några av PCI-ledarna besökte till och med er senaste konferens, eller hur?

Jo, Berlinguer kom själv. Det var en mycket betydelsefull utveckling eftersom den innebar ett erkännande av att det som vi hade sagt var en legitim ståndpunkt. Jag borde tillägga en annan sak som gjorde vårt beslut lättare, nämligen att PCI sedan 1982 aktivt hade stött fredsrörelsen och oppositionen mot kryssningsrobotarna och de amerikanska kärnvapenbaserna. Dess officiella NATO-vän-liga hållning har aldrig förändrats, men den har försvagats åtskilligt sedan USA:s och NATO:s upprustning och den helt förvandlade internationella situationen.

Ni ser tydligen inte återinträdet i PCI som på något sätt en likvidering av era erfarenheter sedan 1969. Men kommer man inte till slut tillbaka till frågan om formella rättigheter? Det sätt på

vilket beslut fattas kan ha modifierats, men det har inte i grunden förändrats sedan Il Manifesto uteslöts. Maktstrukturen är fortfarande densamma, och det går inte att utesluta att PCI någon gång i framtiden, kanske med en ny generalsekreterare, kommer att återgå till den nationella enhetens strategi. Även vad gäller PCIs nuvarande attityd till NATO, vilken du inte delar, är den formella rätten att artikulera sin opposition förvisso mycket viktig.

Det är helt riktigt att det återstår många problem att lösa vad gäller rättigheter, partidemokrati och så vidare. Men vi ansåg att många av de saker som vi stod för hade uppnåtts av kommunistpartiet. Det verkliga problemet var i dag hur PCI skulle kunna övervinna motsägelsen mellan sin oerhörda styrka i samhället och brist på effektiv makt, hur det skulle kunna förena de olika och mycket eklektiska fragment av social erfarenhet som existerar inom och utom partiet. Det skulle ha varit mycket lättare att stanna kvar utanför, utan att behöva konfronteras med ett masspartis problem och ansvar, men då skulle vi bara ha blivit en grupp intellektuella. Vi hade möjligen varit effektiva i att introducera nya teman men ändå förblivit desertörer från partiverksamhetens politiska (och teoretiska) arena. Vår större frihet skulle ha varit ett slags personlig lösning.

Kan du säga något om hur sammanslagningen förbereddes inom PDUP?

Kongressen som fattade det slutliga beslutet föregicks av tre månaders diskussion som var öppen för andra från den nya vänstern. Det var en mycket intressant erfarenhet, eftersom den visade hur mycket gemensamt som fanns hos PCI, PDUP och en stor del av den oorganiserade nya vänstern.

Deltog också kommunistpartiets medlemmar i diskussionsmötena?

Ja. De var mycket intensivt engagerade på en rent informell nivå, inklusive de tidigare medlemmar av Il Manifesto och PDUP som hade gått in i PCI de senaste femton åren och ofta vunnit nyckelpositioner. Våra möten liknade ganska mycket kvinnorörelsens medvetandehöjande sammankomster, i den meningen att alla talade om sina personliga erfarenheter och därmed gav liv åt hela diskussionen. En kommunistisk arbetare från den lilla staden Massa Cararra uttryckte en typisk åsikt när han sade följande: ”Jag uppfattade aldrig er som någon fiende när ni blev utsparkade. I stället såg jag er som ett slags expeditjonskår. Nu har ni kommit tillbaka och tar med er vad ni har funnit utanför.” Uppenbarligen återspeglade detta en medvetenhet från hans sida att kommunistpartiet hade varit alltför slutet i det förflutna.

Hur många sådana möten ägde rum? Vad hade de för struktur och sammansättning?

Jag tror att det var ungefär nittio möten och deras storlek varierade från hundra till femhundra deltagare beroende på var de hölls. Det kunde vara fråga om tre eller fyra timmars diskussion under vilken många människor talade. Deras framgång berodde delvis på vår tradition att hålla mycket täta offentliga möten, där talarna kunde komma från PDUP, PCI, Democrazia Proletaria, socialistpartiet och till och med från kristdemokraterna. Man bör också komma ihåg att i 1983 och 1984 års val hade vi och PCI gemensamma listor med ganska imponerande resultat. Så det fanns en hel del intresse i pressen och på andra håll för den eventuella sammanslagningen av PCI och PDUP.

Visar detta också att det inom arbetarklassen och andra förtryckta sociala skikt fanns en stark längtan efter enhet?

Ja. Många människor som kände sig psykologiskt oförmögna att rösta för oss som oberoende kandidater blev överförtjusta när vi kandiderade på en gemensam lista.

Kanske hade ett enande av arbetarklass och progressiva krafter framkallt en stark folklig dynamik i mitten av sjuttioalet.

Tiden var inte mogen då, även om en annan politik säkert skulle ha hjälpt. Vi har också det stora problemet med socialistpartiet. Det krävs en lång diskussion för att avgöra om det fortfarande kan betraktas som ett vänsterparti.

Hur många från PDUP finns det i PCI:s centralkommitté?

Fem, inklusive Lucio Magri som också sitter i partistyrelsen. Detta avgjordes helt oberoende av representationen i parlamentet – i själva verket har vi sex deputerade och en senator – och en liknande process har ägt rum på lokal nivå. Medlemmar av PDUP har samma rättigheter som andra medlemmar av PCI.

Kan man inte förmoda att om de haft andra erfarenheter i PDUP så vill de ha större rättigheter?

Det återstår att se. Det är en mycket egendomlig erfarenhet för gamla PDUP-medlemmar, det är ju inte så många av dem som har tillhört PCI tidigare. Och bara jag och Lucio Magri var med i centralkommittén. Det råder en viss oro för att PCI är en stor struktur, med en stor byråkrati som behöver dagar på sig för att komma fram till ett beslut. I PDUP kunde man besluta om allt ganska enkelt, eftersom konsekvenserna inte var så stora, men nu innebär varje nytt steg ett stort ansvar. PDUP-medlemmar kan ofta känna sig pressade av detta, men samtidigt har de en positiv känsla att de nu verkar i centrum av en stor rörelse.

Kan vi slutligen övergå till ditt förhållande till de gröna i Västtyskland, som du samarbetade med i en självständig grupp i Europaparlamentet. Nu kommer du naturligtvis att arbeta inom den kommunistiska gruppen, även om du faktiskt besökte de grönas konferens som representant för PCI Vilket var ditt intryck av de gröna som på sätt och vis mycket mer än PDUP är ett fenomen från åren efter 1968? Hur bedömer PCI deras betydelse?

PCI vet lite om de gröna, och de gröna vet mycket lite om PCI. Jag tror att de utgör ett nytt vänsteruttryck, att de representerar en korsbefruktnings av kommunism och nyvänster som liknar den vi hade i Italien. Förutsättningar finns för en mycket djup relation, och jag har blivit ombedd av PCI-ledningen att inbjuda de gröna till möten i Italien organiserade av PCI. De ser för sin del fram mot dessa möten.

I många avseenden har PDUP identifierats med de grönas politik samtidigt som det har förblivit kommunistiskt och antikapitalistiskt. Har klassfrågor, enligt de erfarenheter som du har från de grönas konferens, någon innebörd för dem?

De är en klart antikapitalistisk rörelse, även om de inte alltid är subjektivt medvetna om detta. Det skulle vara ett allvarligt misstag att tro att de representerar en återuppväckt tysk nationalism, och att detta förklarar deras fredsaktivitet. Tvärtom är en internationalistisk klasständpunkt mycket central för deras tänkande. Den konferens som jag besökte innehöll tal från befrielse-rörelser, från Nicaragua, El Salvador och så vidare. En lång diskussion ägde rum om den engelska gruvstrejken, och även om en delegation från NUM av någon anledning inte kunde komma så skickade gruvarbetarna ett budskap som fick omfattande ovationer vid konferensen. De gröna hade också kraftigt stött strejken för en trettiofemtimmarsvecka i Västtyskland, och det finns inget i deras teser som inte kunde ha diskuterats inom PDUP eller PCI.

Många av deras ståndpunkter är faktiskt mer radikala än kommunistpartiets.

De gröna består av två flyglar, mellan vilka en mycket seriös debatt förs. En påminner något om högern inom PCI medan den andra har många likheter med det gamla sektaristiska tyska kommunistpartiet. Exempelvis kommer fortfarande denna fråga upp i debatten: vill du ingå en överenskommelse med de människor som mördade Rosa Luxemburg? Som om det hade hänt i går!

De grönas debatt om en eventuell allians med socialdemokraterna påminner en smula om er diskussion kring återföreningen med kommunistpartiet.

Ingen anser att de gröna verkligen skall slås samman med SPD, men poängen är att de nu har central betydelse vid bildandet av varje vänsterregering. Om de inte går med på att delta i regeringen, kommer de att låta kristdemokraterna förbli vid makten och möta anklagelser för att vara värre än usla. Men om de verkligen tar detta ödesdigra steg kommer de att fullständigt dränkas av socialdemokraterna som är mycket mäktigare och känner den politiska apparaten utan och innan. Det är verkligen ett dilemma för de gröna.

Den klassiska lösningen skulle vara att skapa en mycket klar grund för att stödja en socialdemokratisk minoritetsregering men utan att verkligen gå in i den.

Det var detta som hände i Hessen, och den socialdemokratiska högern tycks vara helt inställd på att acceptera det. Men ledarna för SPD:s vänster, som Oskar Lafontaine i Saarbrücken vänder sig bort och säger: Tyvärr mina vänner. Vi tänker inte smutsa ner händerna i regeringen medan ni står vid sidan om och håller er rena. Antingen bildar vi tillsammans regering eller stannar vi båda i opposition. Man kan inte förneka att detta är en helt förstäelig inställning.

Frågan är huruvida det i en borgerlig demokrati är möjligt att ha en radikal, antikapitalistisk och fredsvänlig regering som har som mål att i grunden omvandla de sociala relationerna. Vi har redan berört detta några gånger, men kan vi fråga dig direkt om vilken strategisk syn som PDUP har på övergången till socialism i Italien?

I ärlighetens namn måste jag säga att vi inte har några definitiva svar. I våra teser försökte vi framföra idén om ett stadium där man kunde ingå en kompromiss med andra krafter för att genomföra en politik som ligger det egna programmet nära. Men detta kan man göra bara om man håller fast vid sin grundstrategi och mycket klart bevarar den egna identiteten. Problemet med de tidigare kompromisserna var att de sågs som det strategiska målet. Varje försök att utarbeta villkoren för en kompromiss i Italien måste vara mycket noga med att undvika denna förvirring.

Intervjuare: Robin Blackburn, Quintin Hoare.

Översättare: Sven-Erik Torhell

Mer om Italien

Om Italien under 2:a världskrigets slutskede och åren närmast efteråt, se Fernando Claudin: [Krisen i den kommunistiska rörelsen, band 2](#) (kapitel 1).

Pierre Broué, [Det italienska kommunistpartiet, kriget och revolutionen](#), (1942-45)

Tobias Abse: [Palmiro Togliatti - Stalins lojale tjänare](#) (om den ”legendariske” italienske kommunistledaren)

[Lenins partiuppfattning: Från grupper till parti, 1895-1912](#). (Bok från Avanguardia Operaia 1970 utgiven av Förbundet Kommunist. I en efterskrift diskuteras vänsterns utveckling)

[Il Manifesto. Teser och analyser av den radikala vänstern i Italien](#) (Samling texter från 1970-71)

[Förbundet Kommunist om Italien 1974-77](#)

[Italien på 70-talet](#) (1972-77, dvs efter uppsvinget, bl a vänsterns djupa kris och tillbakagång)

Tobias Abse: [Leopardens triumf - vad händer i Italien?](#) (Utvecklingen i början av 1990-talet, med splittring av kommunistpartiet m m)